

Hazen in het duin?

RENE VAN DE WAL¹, SIM BROEKHUIZEN² & TEUN BAARSPUL¹

De hazenstand is in de twintigste eeuw behoorlijk achteruitgegaan in Europa. Hoewel jacht en predatie lokaal van belang kunnen zijn, is vooral de sterk afgenomen variatie in het agrarische landschap de grote boosdoener. Daarnaast kunnen allerlei ziekten bij de haas een rol spelen in de achteruitgang.

De vraag of hazen hun toevlucht kunnen nemen tot de duingebieden, als alternatief voor de graslanden, moet negatief beantwoord worden. Kansen voor de haas liggen vooral in de verbetering van de leefomstandigheden in het cultuurlandschap. Wel zou het duingebied meer geschikt worden voor de haas, als de ecologische verbindingen met de aangrenzende graslandgebieden versterkt zouden worden.

Het gaat niet goed met de haas. In veel Europese landen is het aantal hazen in de twintigste eeuw sterk afgenomen. In Engeland is al vanaf 1880 een daling te zien. In andere landen, zoals in Polen en Duitsland, is na 1960 sprake van achteruitgang. In de jaren zeventig werden ook in Nederland steeds minder hazen gezien. Het is niet duidelijk of daarvoor ook al sprake was van een afnemende hazenstand. Gelukkig is sinds de jaren tachtig het aantal niet verder achteruitgegaan, maar een duidelijk herstel lijkt ook nog niet op te treden.

Oorzaken achteruitgang

Hoe komt het nu dat deze markante kleine grazer in grote delen van zijn leefgebied achteruit is gegaan? Hierover bestaan ideeën te over, maar de meeste zijn slecht onderbouwd.

Zo wordt o.a. overbejaging als een mogelijke verklaring opgeworpen. De haas heeft inderdaad het probleem dat zij bij veel mensen ietwat te letterlijk goed in de smaak valt. In Groot-Brittannië heeft jacht in het verleden zeker een rol gespeeld. In 1880 werd de "Ground Game Act" van kracht. Voor het eerst was de jacht niet meer voorbehouden aan een handjevol landeigenaren, maar ook toegestaan aan de boeren. In één klap kwamen er vele jagers bij. Dit leidde tot hoge afschotcijfers,

waardoor de hazenaantallen sterk daalden. Toch is de factor jacht als verklaring voor de grootschalige afname van het aantal hazen in geheel Europa niet toepasbaar.

Ook de toename van vossen is door meniggeen in verband gebracht met de achteruitgang van de haas. Er zijn verschillende studies die laten zien dat bij een toename van het aantal vossen het aantal hazen daalt en dat na een afname van het aantal vossen de hazenstand weer omhoog ging. De predatie door vossen lijkt teveel een lokaal verschijnsel en is geen verklaring voor de meer algemene daling van de hazenstand.

Het blijft zoeken naar een factor die de grootschalige achteruitgang van de haas kan verklaren. Het weer zou een dergelijk factor kunnen zijn. Hazen zijn slecht bestand tegen natte omstandigheden. Ook strenge vorst in combinatie met een dik pak sneeuw is niet echt aan ze besteed. Echter, in de jaren met gunstige weersomstandigheden was ook maar weinig te merken van een herstel van de hazenpopulatie.

Twee factoren lijken wel van algemeen belang. Allereerst heeft de haas, met haar voorkeur voor gevarieerde, open landschappen, heel wat te verstoppen gekregen door het snelle verdwijnen van kleinschalige akkerlandjes, hooilanden, of weilanden met een minimum aan vee. Er wordt nu van de haas gevraagd te leven in een grootschalig en weinig gevarieerd landschap. Er zijn geen verwaarloosde hoekjes of heggen meer, waar goede dekking te vinden is. Ook koeien zijn bij hazen niet erg geliefd. Wanneer een kudde in een weiland wordt losgelaten, verdwijnen de hazen vrijwel dezelfde dag nog. In het verleden werden graslanden vaak om beurten door vee gebruikt. Voor hazen bestond dan de gelegenheid om aangrenzende graslanden zonder vee te bezoeken. In veel gebieden is die keuze nu niet meer aanwezig. Wat hazen op koeien tegenhebben, is onduidelijk. Misschien is het wel hun storende nieuwsgierigheid. In ieder geval zijn hazen veel waakzamer in aanwezigheid van koeien en verliezen daarmee tijd dat aan eten kan worden besteed. Ook nieuwe ziekten kunnen een rol spelen, zoals bijvoorbeeld het pas ontdekte European Brown Hare virus. De kennis over het effect van deze ziekten op de hazenpopulatie is zeer gering, maar het effect wordt als minder ingrijpend gezien dan de grootschalige veranderingen in het leefgebied van de haas.

Duinen geschikt voor de haas?

Door de landbouwintensivering zullen natuurgebieden voor deze soort een relatief grotere rol gaan spelen. De vraag is nu of ook duingebieden als toevluchtsoorten voor hazen kunnen gaan fungeren. Van oudsher leven hier hazen, al is de dichtheid vaak niet hoog. Er zijn geen aanwijzingen dat de hazenpopulatie in de duinen toeneemt, maar er is erg weinig onderzoek maar verricht. Een gebied waar de laatste jaren wel onderzoek plaatsvindt is Schiermonnikoog, waar de haas zo'n 100 jaar geleden is uitgezet. Het onderzoek wordt verricht door wetenschappers van de uni-

Goed te zien is dat deze haas in de rui is aan zijn neus en rug (foto: Jacques van der Neut).

De haas heeft een voorkeur voor gevarieerde, open landschappen. Kleinschalige akkertjes, hooilanden en weilanden met een minimum aan vee zijn verdwenen. Juist in zo'n landschap voelt de haas zich thuis (foto: Henk Harmsen).

De haas heeft als probleem dat zij bij veel mensen iets te letterlijk in de goede smaak valt. Toch kan met de alleen de jacht geen verklaring worden gegeven voor de achteruitgang van de haas (foto: Fred Hess).

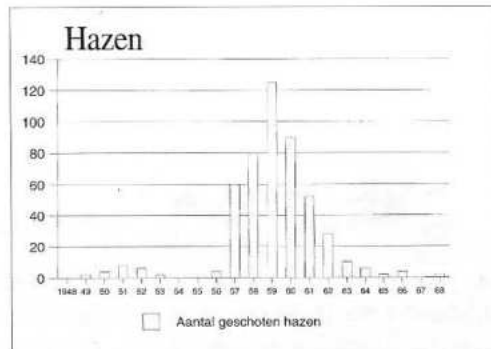
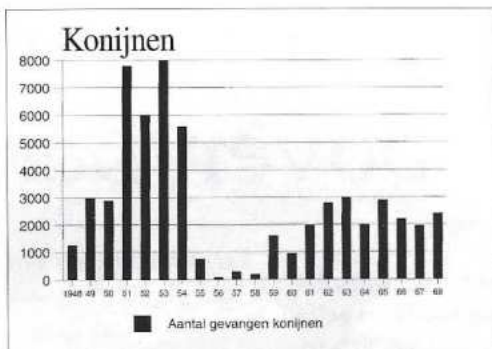
versiteit van Groningen en Wageningen en vindt plaats in het oostelijk deel van dit eiland. Hier hebben kilometers ongerepte kwelder en duin zich aan de greep van de zee ontworsteld. In november 1996 zijn hier in een 550 hectare groot gebied maar liefst 550 hazen geteld. Het merendeel van deze hazen is maar voor een deel van de tijd aangewezen op de duinen. Een belangrijke rol spelen de natuurlijke graslandjes op de kwelder. Hier groeit rood zwenkgras, dat wel

70% van het dieet van de haas kan uitmaken. In de winter zijn de meeste grassen echter dood, of ingebed in een dik pakket dood plantenmateriaal. Dan trekken hazen de duinen in, al blijft de kwelder voor veel hazen een belangrijk voedselgebied. In de duinen moeten biestwegras, helm en strandkweek het ontgelden. In het voorjaar van 1996 werd een aantal hazen uitgerust met een zendertje, om zo het terrein gebruik van deze dieren te kunnen bestuderen. Het

Het aantal gevangen konijnen en geschoten hazen in het voormalige "Nationaal Park De Kennemerduinen" bij Overveen/Bloemendaal. De myxomatose sloeg toe in 1954. Na het instorten van de konijnenpopulatie kwamen de hazen het gebied binnen.

Foto achtergrond: Cor ten Haaf

blijkt dat de grootte van het leefgebied van een haas er in het voorjaar tot wel 30 hectare kan oplopen. Vrijwel altijd zit daar een stuk duinmilieu bij, maar zeker ook weides met rood-zwenkgras. Er is echter geen sprake van een uitgesproken voorkeur voor de duinen (zie figuur).

Een relevante vraag die we ons kunnen stellen is in hoeverre de situatie in de duinen op Schiermonnikoog ook geldt voor de duinstrook in het westen van Nederland. Kunnen daar ook het hele jaar door hazen leven? Dat dit mogelijk is, blijkt uit het feit dat ze er inderdaad zitten, maar de aantallen zijn er relatief laag.

Kloosterlingen en edelen hebben in de Middeleeuwen konijnen vanuit Zuid-Europa naar Nederland gebracht. De duinen vormen nu een heus konijnenbolwerk, waar hazen maar moeilijk in lijken door te dringen. Het is aangetoond, dat het dieet van haas en konijn erg op elkaar lijkt. Het is dus goed denkbaar, dat ze elkaars voedselconcurrenten zijn. Misschien treedt de strijd om voedsel nauwelijks op. In de Kennemerduinen is jarenlang nauwkeurig bijgehouden hoeveel hazen en konijn er zijn geschoten. Dit geeft enig inzicht in de populatiegrootte. Hoe meer geschoten dieren, hoe meer er ook aanwezig zullen zijn geweest. In de jaren vijftig sloeg de virusinfectie Myxomatose genadeloos toe. De konijnenpopulatie daalde sterk en het duurde niet lang of het aantal hazen nam toe (zie figuur). Dit fenomeen beperkt zich niet tot dit ene gebied in Nederland, maar is ook op andere plekken vastgesteld. Hoe nu konijnen de hazenpopulatie op een laag pitje kunnen houden is onbekend. Een mogelijke verklaring is dat gemeenschappelijke parasieten een rol spelen. Zo komt de maagworm *Graphidium strigosum* algemeen voor bij het ko-

nijn, maar die heeft daar weinig last van. Bij de haas daarentegen leidt infectie met deze maagworm tot grote problemen.

Een tweede probleem voor de haas zijn de veranderingen in het duinlandschap zelf. Veel duingebieden zijn sterk aan het verzuimen, o.a. als gevolg van een verhoogde stikstofgift via luchtverontreiniging. De natuurlijke opvolging van vegetaties wordt zo een handje geholpen. Dat maakt dat soorten die het open duinlandschap prefereren, moeten uitwijken naar jongere duinen, waar deze verzuiming nog niet is opgetreden. Met het verdwijnen van open, niet verzuimde delen, zal ook de interesse van hazen voor duingebied achteruit gaan. Dit is op Schiermonnikoog overduidelijk vastgesteld. Als kwelders ouder worden, gaan allerlei hoog opgroeiende planten de overhand voeren en deze kwelders worden dan door hazen vermeden.

Wat staat ons te doen?

Het ligt niet voor de hand te verwachten, dat het aantal hazen in duingebieden zal toenemen en dat zo de teruggang van de hazen in het agrarische gebied gecompenseerd zal worden. Verzuiming van duingebieden kan wel worden tegengegaan door extensieve begrazing toe te passen waardoor de gebieden dan hun halfopen karakter weer terugkrijgen. Waarschijnlijk zal hiervan echter vooral het konijn profiteren. De haas zal bijgevolg grotendeels wegblijven. Om iets voor de haas te doen, moeten we zoeken naar de passende maatregelen

in de gebieden waar de soort zo'n dertig jaar geleden nog wel in grote getale voorkwam. Willen we ook de duinen voor meer hazen een functie geven, dan zal die moeten worden gezocht in een vrije uitwisseling met het open landschap direct achter de duinen. Helaas liggen daar ook de steeds verder uitdijende steden en dorpen en hun verbindingswegen. De ongerepte duin-kweldersituaties van de Waddeneilanden zijn dan ook voor de haas van bijzondere waarde.

1. Rijksuniversiteit Groningen, Vakgroep gedragsbiologie, Kerklaan 30 - 9750 AA Haren.
2. Instituut voor Bos- en Natuurbeheer, Arnhem

Waarschijnlijk hebben hazen een hekel aan nieuwsgierige koeien. Wanneer een kudde in een weiland wordt losgelaten, verdwijnen de hazen dezelfde dag nog (foto: Henk Harmsen).

